

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL: FILOLOGIE**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

***STRUCTURI ADJECTIVALE
ÎN VERSIUNILE
NEOTESTAMENTARE ROMÂNEȘTI***

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. PETRE GHEORGHE BÂRLEA**

**STUDENT-DOCTORAND:
POPA (SAVU) ANDREEA-DIANA**

CONSTANȚA, 2023

CUPRINS

CUPRINS

SIGLE ȘI ABREVIERI

INTRODUCERE

1. Argument
2. Stadiul cercetărilor
3. Materialul de lucru
4. Metodele de lucru
5. Precizări terminologice

CAPITOLUL I

SISTEMUL ADJECTIVAL ÎN GRAMATICILE DESCRIPTIVE. PERSPECTIVA SINCRONICĂ

- 1.1. Introducere
- 1.2. Definirea noțiunii de „adjectiv” și aspectele specifice ale acestei clase
- 1.3. Clase semantico-sintactice de adjective
- 1.4. Flexiunea adjectivului
- 1.5. Adjective variabile
 - 1.5.1. Clase flexionare
 - 1.5.2. Formele de vocativ ale adjectivului
 - 1.5.3. Alternanțe fonetice
 - 1.5.4. Pluralul adjectivelor
- 1.6. Adjective invariabile
- 1.7. Determinarea adjectivului
- 1.8. Grade de comparație vs Grade de intensitate
 - 1.8.1. Gradul pozitiv
 - 1.8.2. Gradul comparativ
 - 1.8.2.1. *Comparativul de egalitate*
 - 1.8.2.2. *Comparativul de inegalitate*
 - 1.8.3. Gradul superlativ
 - 1.8.3.1. *Superlativul relativ*
 - 1.8.3.2. *Superlativul absolut*
 - 1.8.4. Adjective negradabile
- 1.9. Posibilități combinatorii ale adjectivului
 - 1.9.1. Adjectivul-adjunct
 - 1.9.2. Adjectivul-centru
- 1.10. Tregeri dinspre clasa adjectivului
- 1.11. Tregeri înspre clasa adjectivului
- 1.12. Locuțiunile adjectivale

- 1.13. Dificultăți de interpretare
- 1.14. Aspecte normative
- 1.15. Rolul adjectivului în redactarea unui text
- 1.16. Concluzii

CAPITOLUL AL II-LEA

PERSPECTIVA DIACRONICĂ ASUPRA SISTEMULUI ADJECTIVAL ROMÂNESC

- 2.1. Aspecte preliminare
- 2.2. Structura adjectivului în latina dunăreană
 - 2.2.1. Clase de adjective
 - 2.2.2. Categoria comparației/intensității
 - 2.2.2.1. *Comparativul și superlativul în latina clasică*
 - 2.2.2.2. *Comparativul și superlativul în latina vulgară*
- 2.3. Sistemul adjectival în româna comună
 - 2.3.1. Clase de adjective
 - 2.3.2. Categoria comparației/intensității
- 2.4. Sistemul adjectival din dacoromâna comună
 - 2.4.1. Clase de adjective
 - 2.4.2. Categoria comparației/intensității
- 2.5. Sistemul adjectival românesc în epoca veche (1521-1780)
 - 2.5.1. Periodizare
 - 2.5.2. Particularități ale adjectivelor – 1532-1640 vs 1640-1780
 - 2.5.3. Intensitate vs comparație în limba română veche
 - 2.5.3.1. Intensitatea
 - 2.5.3.1.1. *Pozitivul*
 - 2.5.3.1.2. *Intensivul*
 - 2.5.3.1.3. *Superlativul absolut*
 - 2.5.3.2. Comparația
 - 2.5.3.2.1. *Comparativul de egalitate*
 - 2.5.3.2.2. *Comparativul de inegalitate*
 - 2.5.3.2.3. *Superlativul relativ*
- 2.6. Concluzii

CAPITOLUL AL III-LEA

DISTRIBUȚIA STRUCTURILOR ADJECTIVALE ÎN VERSIUNILE BIBLICE ROMÂNEȘTI

- 3.1. Introducere
- 3.2. Clase semantico-gramaticale de adjective în versiunile românești ale NT
 - 3.2.1. Adjective propriu-zise
 - 3.2.1.1. *Adjective calificative*

- 3.2.1.2. *Adjective categoriale*
 - 3.2.1.3. *Adjective situative*
 - 3.2.2. Adjective pronominale
 - 3.2.2.1. *Adjectivul pronominal posesiv*
 - 3.2.2.2. *Adjectivul pronominal demonstrativ*
 - 3.2.2.3. *Adjectivul pronominal nehotărât*
 - 3.2.2.4. *Adjectivul pronominal interogativ vs adjectivul pronominal relativ*
 - 3.2.2.5. *Adjectivul pronominal de întărire*
 - 3.2.2.6. *Adjectivul pronominal negativ*
 - 3.2.3. Adjective cantitative
 - 3.2.3.1. *Numeralul cardinal*
 - 3.2.3.2. *Numeralul ordinal*
 - 3.2.3.3. *Alte numere*
- 3.3. Aspecte ale flexiunii adjectivului în versiunile românești ale NT
 - 3.3.1. *Particularități ale categoriei cazului gramatical și problemele sintaxei cazurilor*
 - 3.3.2. *Particularități ale numărului gramatical la adjectivele din NT*
 - 3.3.3. *Categoria genului gramatical la adjectivele din versiunile românești ale NT*
- 3.4. Modalități de exprimare a intensității în textele biblice
 - 3.4.1. Superlativul
 - 3.4.1.1. *Superlativul absolut*
 - 3.4.1.2. *Modalități alternative pentru exprimarea intensității forte*
 - 3.4.1.3. *Superlativul relativ*
 - 3.4.2. Comparativul
 - 3.4.2.1. *Comparativul de egalitate*
 - 3.4.2.2. *Comparativul de inegalitate*
 - 3.4.3. Adjective negradabile
- 3.5. Posibilități combinatorii ale adjectivului
 - 3.5.1. Adjectivul-centru
 - 3.5.2. Adjectivul-adjunct
- 3.6. Raportul adjectivului cu alte clase lexico-gramaticale
- 3.7. Articularea adjectivelor
- 3.8. Concluzii

CONCLUZII GENERALE

BIBLIOGRAFIE

1. Surse
2. Referințe

CUVINTE-CHEIE

Limba română literară, sistemul adjectival românesc, evoluție istorică, flexiunea adjectivului, categoria gramaticală a comparației/intensității, sincronie, diacronie, gramatici descriptive, versiuni neotestamentare românești, limbaj biblic, perspectivă traductologică și contrastiv-tipologică.

REZUMAT

1. Premise și obiective

Obiectivul principal al lucrării de față este prezentarea evoluției istorice a subsistemului adjectival în limba română scrisă, așa cum este el reflectat în cele mai reprezentative texte religioase românești din perioada cuprinsă între secolul al XVII-lea și secolul al XX-lea. Avem în vedere, așadar, un singur limbaj, pe cel religios, mai precis – biblic, dar pornim de la ideea că, cel puțin pentru primele secole de cultură scrisă românească, acesta concentra în el toate caracteristicile registrului îngrijit al limbii noastre.

Premisa de la care am pornit, așadar, este aceea că textele respective oferă suficiente situații de comportament uzual, relativ generalizat, pentru fiecare etapă istorică a limbii, dar și de cazuri speciale, tipice separării limbii literare, încă nestandardizate, până la jumătatea secolului al XIX-lea, în stiluri funcționale, niveluri și registre particulare. Pe de altă parte, în opinia noastră, evoluțiile formale și logico-semanticale ale adjectivului se produc pe fondul istoriei întregului sistem al limbii române, așa încât analiza structurilor morfosintactice în care sunt integrate adjectivele ne oferă o imagine generală a limbii, într-o etapă sau alta a evoluției sale.

În sfârșit, în intenția noastră a stat dorința de a verifica gradul de maturizare a limbii române literare *prin raportare la textele-bază* de la care pornesc versiunile succesive ale *Bibliei* românești, întrucât, ca în oricare altă limbă modernă, textul biblic românesc este, de fapt, o traducere.

Aceasta înseamnă că studiul detaliat al unei clase lexico-gramaticale este în măsură să verifice capacitatea limbii primitoare de adaptare la particularitățile structurale ale unor limbi vechi, foarte bogate flexionar, funcțional și lexico-semantic, cum sunt „limbile sacre”: ebraico-aramaica, greaca veche, latina creștină, slavona.

O a doua premisă de la care am pornit, este aceea că adjectivul ocupă un loc important într-o scriere cu puternic caracter dogmatic și cu mare grad de abstractizare – unde judecățile de valoare, exprimate prin determinanți adjectivali de tip calificativ sau referențial, prin grade de intensitate logico-subiectivă, dar și prin referenți cuantificabili sunt extrem de frecvente. Altfel spus, am avut în vedere nu numai valorificarea paradigmelor uzuale ale adjectivului românesc, ci și posibilitățile sale pragmatico-stilistice de a reflecta aprecieri de mare finețe spirituală, cum este firesc să apară în asemenea scrieri – adresate deopotrivă gândirii și simțirii. Și, în ultimă instanță, studiul adjectivelor din textele românești vechi și moderne, pus în relație de contrastivitate cu cele din textele-bază, reflectă foarte bine resursele compensatorii ale limbii române, capacitatea acesteia de a-și

crea forme noi, de a adopta și adapta împrumuturi, de a folosi calcuri lingvistice, de a genera substituții viabile – pentru a reda forța și frumusețea unor pagini de mare complexitate ideatică și expresivă.

2. Metodele de lucru

Pentru a realiza analiza structurilor adjectivale reperate în texte ilustrative pentru evoluția limbii române scrise, în varianta ei literară, îndreptate toate către un stil funcțional, mai precis, stilul religios, am utilizat principiile, metoda și instrumentele de lucru ale *gramaticii diacronice*, însă, în capitolul I, am întreprins o prezentare sincronică a sistemului adjectival românesc.

Așadar, din perspectiva *gramaticii sincronice descriptive*, primul pas din infrastructura lucrării a fost sistematizarea noțiunilor despre formațiunile adjectivale (prin care înțelegem: lexeme de sine stătătoare, locuțiuni adjectivale, substituenți adverbiali, numerale sau pronume cu valoare adjectivală etc.), prin raportare la cele trei gramatici descriptive – GA, GALR și GBLR –, tratate de specialitate care marchează clar opoziția dintre tradiție și modernitate, în codificarea sistemului limbii române actuale.

Ulterior, am întreprins o valorificare similară și a tratatelor academice de istorie a limbii române (ILR, Vol. I-II, 1965/1969; ILR, Vol. I, 2018), respectiv a celor de gramatică a limbii române vechi, scrise sau coordonate, de exemplu, de Ovid Densusianu, Al. Rosetti, C-tin Frâncu, Fl. Dimitrescu, I. Gheție etc., pentru a reliefa imaginea evoluției adjectivului românesc în momente-cheie din procesul evolutiv al limbii române: *latina dunăreană*, *româna comună*, *dacoromâna comună*, *epoca veche* (1521-1780), *epoca modernă*.

Imaginea diacronică astfel obținută ne-a ajutat să fixăm locul și rolul adjectivului românesc în mai multe versiuni românești neotestamentare selectate, pe care le-am dispus în paralel pentru a observa cum anume sunt valorificate formațiunile adjectivale, în raport nu doar cu uzul epocii, ci și cu inspirația sau cunoștințele traducătorilor.

Perspectiva în analiza fonetică, lexicală, semantică, morfologică și sintactică este, deci, descriptivă și diacronică, dar și *traductologică* și *contrastiv-tipologică*, pentru că textele biblice reprezintă toate rezultatul unor transferuri lingvistice.

Pentru unele versete extrase din textele biblice, utilă a fost și metoda *analizei pragmatice*, așa încât interpretarea exemplelor excerptate din versiunile românești neotestamentare s-a realizat nu doar la nivelul structurii lingvistice sau al contextului istorico-geografic, ci și din *perspectivă logico-tematică*.

3. Corpusul de lucru

Pentru studiul pe care l-am întreprins, am selectat mai multe versiuni românești (practic, opt ediții integrale) ale *Noului Testament*, reprezentative nu doar pentru evoluția structurilor adjectivale, ci și pentru diferitele stadii din dezvoltarea limbii române literare, în general.

Am ales textele *Noului Testament*, în principal *Evangeliiile*, dar, ori de câte ori a fost necesar, am selectat versete și din alte cărți ale *Noului Testament* sau chiar din *Vechiul Testament*. Este vorba, în esență, despre texte excerptate în funcție de criteriul cronologic: *Noul Testament de la Bălgrad* (1648); *Biblia de la București* (1688)¹; *Biblia de la Blaj* (1795); *Noul Testament de la Smirna* (ediția a cincea din 1857); *Biblia de la Buzău* (1854-1858); *Biblia* în traducerea lui Dumitru Cornilescu (1924/1928); *Biblia jubiliară* diortosită de I.P.S. Bartolomeu Anania (2001) și *Biblia* în uz (ediția Radu Vasile; Gala Galaction, 1982).

Bineînțeles, perspectiva traductologică și cea contrastiv-tipologică, la care apelăm în contextul unor incertitudini procedurale remarcate în textele românești, ne determină să confruntăm respectivul verset cu cel din *textul-bază grecesc*, ca să justificăm opțiunea selectării unor structuri adjectivale. În plus, pentru a releva corespondențele, deseori confruntarea se face încă o dată sau de două ori, cu *traducerea în latină* a versetului exemplificat și apoi cu traduceri-martor din limbi moderne, cum ar fi *una dintre versiunile englezești* ale NT, consultată în variantă electronică.

4. Structura și conținutul lucrării

Lucrarea noastră cuprinde *trei capitole*, prin care am urmărit prezentarea unei fațete din evoluția limbii române literare, de la primul mare monument de limbă română – BB (1688), până la începutul secolului nostru (BA – 2001), din perspectiva unui singur limbaj, cel biblic, și a unei singure clase gramaticale – adjectivul și substituttele sale.

Primul capitol, *Sistemul adjectival în gramaticile descriptive. Perspectiva sincronică*, rezidă într-o analiză comparativă a clasei lexico-gramaticale a adjectivului. Am relevat modificările de viziune care au avut loc în descrierea sistemului adjectival românesc, prin evidențierea elementelor inovatoare din gramaticile începutului de secol al XXI-lea (GALR, GBLR), care își apropiază principiile și instrumentele de lucru ale analizei logico-semantică, structurale și discursiv-pragmatice, dar și printr-o permanentă raportare la GA – considerată „tradițională” de generația actuală de gramaticieni –, îndatorată grilelor clasice, descriptivist-normative.

Al doilea capitol, *Perspectiva diacronică asupra sistemului adjectival românesc*, a constituit, în fapt, un studiu cu un dublu caracter diacronic:

a) Pe de o parte, a vizat istoricul cercetării faptelor de limbă referitoare la comportamentul adjectivului românesc, reflectat în lucrări mai vechi sau mai noi, clasice sau moderne, pe care le-am considerat importante pentru subiectul în discuție: în principal, tratatele academice de istorie a limbii române și de gramatică a limbii române vechi, pe care le-am amintit mai sus;

¹ Este vorba despre o reeditare modernă integrală a *Bibliei de la București*, însoțită și de un studiu lingvistic introductiv al textului biblic, apărută la Iași, în anii 2001-2002, sub coordonarea cercetătorilor: V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton și L. Manea.

b) Pe de altă parte, am sintetizat imaginea evoluției adjectivului românesc, urmărind momentele-cheie din procesul evolutiv al limbii române și subliniind cele mai importante fapte de limbă cu privire la comportamentul adjectivului românesc.

Această încercare de conturare a imaginii diacronice și foarte dinamice a adjectivelor, astfel obținută, nu a făcut decât să contribuie la o mai bună fixare în timp a fenomenelor întâlnite în versiunile românești ale textelor neotestamentare², ilustrative pentru secolele: al XVII-lea (NTB și BB), al XVIII-lea (BBJ), al XIX-lea (BBZ și NTS) și al XX-lea (BU, BC, BA).

Așadar, obiectul celui de-al treilea capitol, *Distribuția structurilor adjectivale în versiunile biblice românești*, a fost clar: evidențierea evoluției formelor și a valorilor gramatical-semantice ale adjectivului românesc în versiunile succesive ale *Bibliei* în limba română.

5. Concluzii generale

Finalul *primului capitol*, în care am întreprins o prezentare sincronică a sistemului adjectival din limba română, așa cum ni se arată el astăzi, ca rezultat al acumulărilor de peste 300 de ani de utilizare în forma scrisă îngrijită, a scos la iveală următoarele:

- Gramaticile recente practică analize integratoare, la nivelurile morfologic, sintactic, logico-semantic și pragmatic, deci adjectivul din gramatica tradițională, partea de vorbire care *exprimă* însușiri ale obiectelor, este încadrat acum în categoria claselor lexico-gramaticale flexibile, deschise, care *atribuie* proprietăți nominalului.

- Cele mai importante modificări de viziune sunt observabile pe mai multe paliere:

- clasificarea adjectivelor: dacă în GA₁, existau criterii etimologice sau empirice (ex. adjective moștenite/împrumutate/autohtone etc.), la baza ierarhizărilor din gramaticile recente stau criterii „hibride”: semantico-morfologic (adjective propriu-zise, pronominale etc.); semantico-sintactic (adjective calificative, categoriale etc.).

- articularea adjectivului: gramaticile recente evită sintagmele de *adjectiv articulat/nearticulat* din gramatica tradițională și consideră că articolul enclitic se atașează formei adjectivului, – particularizând obiectul, și nu calitatea.

- tradiționalele „grade de comparație” devin, în gramaticile moderne, „grade de intensitate”; justificarea rezidă în conținutul logic al comparațiilor (ex. pozitivul și superlativul absolut nu presupun o comparație explicită) etc.

În *capitolul al doilea*, destinat configurării unei imaginii diacronice a adjectivului românesc, am reliefat cele mai importante fapte de limbă cu privire la comportamentul adjectivului în limba română, în momente-cheie din procesul evolutiv al limbii române:

² Pentru a explica predilecția pentru anumite structuri adjectivale românești, am utilizat ca martor versiunea grecească a NT, iar corespondențele au fost relevate prin consultarea traducerii latine a NT, id est: *Vulgata*, dar și a altor traduceri-martor în câteva limbi moderne – de pildă, *Versiunea standard în engleză* (ESV).

- În *latina dunăreană*, se observă deplasarea multor adjective către clasa celor cu trei terminații (-us, -a, -um) și diversificarea construcțiilor analitice pentru redarea comparației (adverbele *magis, plus*, pentru comparativ, *multum, forte* etc., pentru superlativ).

- În *româna comună*, se remarcă prezența adjectivelor cu patru (*amaru, amară, amari, amare*), trei (*nou, noauă, noi, noauă*) sau două forme flexionare (*dulce, dulci*), lipsind adjectivele cu o singură formă. Comparativul de superioritate se exprima cu adverbul „mai”: *ma(i) bunu*, iar superlativul absolut se construia cu adverbele „multu” și „vîrtos” în aromână, respectiv „foarte”, în dacoromână.

- În perioada *dacoromânei comune*, inovațiile din flexiunea adjectivală se produc pe fondul unor evoluții fonetice regionale și vizează mărcile desinențiale: amuțirea lui -u final: *bun/bunu* și apariția femininului singular în -ă, desinență coocurentă cu cea anterioară (-ă): *grea/greauă*. Inovația atribuită dacoromânei comune rezidă în modalitatea de exprimare a complementului comparativului cu *decât*, concurentă de cea cu *de*, care vor fi utilizate în variație liberă și în secolul al XVI-lea.

- Pentru *epoca veche* a românei (1521-1780), sunt relevante câteva particularități ale unui număr redus de adjective: *mare* și *(ne)tare* sunt, în unele texte, invariabile, dar, izolat, apar și ca forme variabile; adjectivele terminate în *c* și *g* au uneori forma -e la f. și n. pl. („groape adânce”), dar nu sunt atât de frecvente precum formele în -i; conservarea lui *l* la forma de masculin pl. a adjectivului *gol*: „golilor”; adjectivul *nou* are la feminin pl. forma *noao*, varianta *noi* nefiind încă atestată etc. Superlativul absolut era exprimat prin mijloace lexicale negramaticalizate sau parțial gramaticalizate, motiv pentru care operatorii de grad apar frecvent și autonom, ca adverbe propriu-zise („prea”, „foarte”, „mult”, „tare” etc.).

Cel de-al treilea capitol a vizat cele mai importante dintre caracteristicile clasei adjectivului, așa cum se reflectă acestea în versiunile neotestamentare românești analizate.

Divergențele de la o versiune la alta și de la o epocă la alta au fost semnalate mai ales în punctele periferice ale subsistemului. Ne-au atras atenția mai multe aspecte specifice ale flexiunii clasei lexicogramaticale a adjectivului menținute până târziu în limbajul bisericesc. De pildă:

- o serie de adjective care se mută dintr-o clasă flexionară în alta (adjective ca *cenușiu, vec’u, târziu, viu, roșiu*, încadrate, în stadiile mai vechi ale limbii, în categoria adjectivelor cu 4 forme, vor migra către clasa adjectivelor cu 3 forme flexionare sau chiar a celor cu 2 terminații, ca în cazul adj. *vec’u* etc.);

- câteva dificultăți sub raportul desinențelor generate, cu precădere, de rostirea dură a unor consoane (de ex., coocurența desinențelor -ă și -e la forma f.-n. pl. a unor adjective terminate în consoană rostită dur);

- importante fenomene fonetice (ex., înmuierea lui *ș* în versiunile românești sud-estice, ca în cazul adj. *roșiu*);

- particularități grafice și fonetice ale adjectivelor pronominale (*mieu, meale, aceștea* (m. pl.), *aceaia, acealea, celalalt, ceialalt, atîțea/atîța, toț, nece un* etc.) și chiar

dezvoltarea unor forme paralele (adjective relative și interogative variabile după gen și număr: *carele*, *carile* sau categoria pronomelor *personale ale identității*: *mineși*, *tineși* etc.);

- particularități ale numărului gramatical (forme nefixate încă de pl.: „săbii *lung*”; forme duble de plural ale unor adjective: *supțiri* și *subții* etc.) sau ale genului la adjectivele din NT (ex., f. pl. *târzie* (zilele) al adj. *târziu*, *târzie* etc.);

- câteva aspecte privitoare la categoria gramaticală a comparației (ex., superlativul absolut era exprimat cu adverbele-morfem mai ales postpuse adj.; apar și construcții alternative pentru exprimarea intensității forte, cf. genitivul superlativ: *deșertăciunea deșertăciunilor* etc.).

Concluziile care se impun la capătul cercetării acestui lung șir de structuri adjectivale excerptate din textele biblice românești vechi sau moderne rezidă în împletirea permanentă a limbii române literare cu limba specială a bisericii, în evoluția ambelor variante funcționale. Ele s-au influențat reciproc, impunând forme care au căpătat viabilitate și utilizare standardizată, nu fără posibilități de nuanțare stilistico-pragmatică, în diverse alte registre, niveluri, stiluri.

De-a lungul demersului nostru am urmărit în ce măsură toate aceste discuții cu privire la istoria adjectivului românesc ne ajută să stabilim locul și rolul acestei clase lexico-gramaticale în textele românești neotestamentare și, în sens invers, în ce măsură atestările din textele biblice, în versiune românească, ne confirmă unele teorii despre specificul sistemului adjectival românesc sau, mai important, ne aduc informații noi despre particularitățile comportamentale morfosintactice și semantice ale adjectivului.

Altfel spus, esența cercetării noastre de față a fost recompunerea imaginii în mișcare, adică diacronice, a subsistemului adjectival românesc în cadrul sistemului general al limbii române.

6. Bibliografie selectivă

I. Surse

Biblia 1688. I. Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu. Volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton, Laura Manea, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001, 540 + CXC p.; II. Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu. Volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton, Laura Manea, N. A. Ursu, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002, 1300 + XCII p.

Biblia 1688. Monumenta Linguae Dacoromanorum. Vol. I-XXV. Coordonatori: Paul Miron și Eugen Munteanu, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 1988-2015. Cf. și versiunea CD.

Biblia de la Blaj. 1795. Ediție jubiliară, tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Lucian Mureșan, Mitropolitul Bisericii Române Unite și sub egida științifică a Academiei Române, Institutul de Istorie Cluj-Napoca, Roma: Tipografia Vaticană, 2000.

Biblia sau Testamentul Vechiu și Nou. Tipărită la îndemnul lui Barbu Știrbei, cu binecuvântarea Episcopului D. D. Filoteiu al Buzăului, *Testamentul Nou*, vol. V, Buzău: Tipografia Sfintei Episcopii Buzău, 1856.

Biblia sau Sfânta Scriptură. Ediția jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată și adnotată de I.P.S. Bartolomeu Anania, tipărită cu binecuvântarea și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită sub îndrumarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1982.

Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament. Tradusă de Dumitru Cornilescu. Ediție de studiu Thomas, Wolaran – Switzerland: La Buona Novella – Oradea: Editura Universității Emanuel, 2002.

Codicele Bratul. Ediție de text și studiu filologic de Alexandru Gafton, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003.

Greek Text Novum Testamentum Graece, ed. Nestle-Aland (UBS5), Tübingen: INT, 2014.

Greek-English New Testament, ediția Nestle-Aland, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994.

Matei, Marcu, Luca, Ioan. 4 vol., ediția 1990, Cu introduceri și comentarii din *La Bible*, București: Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolică, Centurion/Cerf, Paris.

Vulgata – Biblia Sacra juxta Vulgata Versionem (VUL) (Vulgate Latin Bible). Edited by R. Gryson, B. Fischer, *et alii*, Stuttgart: United Bible Societies, 2007.

*** *Texte românești din secolul al XVI-lea.* I. *Catehismul lui Coresi.* II. *Pravila lui Coresi.* III. *Fragmentul Teodorescu.* IV. *Glosele Bogdan.* V. *Prefețe și epiloguri.* Ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Al. Mares, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator: Ion Gheție, București: Editura Academiei Republicii Socialiste Române, 1982.

II. Referințe

*** *Dicționar al limbii române vechi* (DLRV), 1974, coord. George Mihăilă, București: Editura Enciclopedică.

*** *Dicționar enciclopedic al Bibliei* (DEB), 1998, coord. P.-M. Bogaert *et alii*. Traducere românească de Dan Slușanschi, București: Humanitas (Ed. Orig. *Petit dictionnaire encyclopedique de la Bible*, Turnhout: Editions Brepols, 1987).

ALEXANDER, Pat (coord.), 1996, *Enciclopedia Bibliei* (EB). Traducere în limba română de Mihaela Mitrofan, Vasile Lup, Adela Pop, Costel Gott, Eugen Zehan. Cluj: Logos, 1996. (Ed. orig. *Encyclopaedia of Bible*, Oxford: Lion Publishing, 1986).

- ARVINTE, Vasile, 2001, „Normele limbii literare în *Biblia de la București*”. Studiu lingvistic publicat în *Biblia 1688*, vol. I, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- AVRAM, Mioara, 2001³, *Gramatica pentru toți*, București: Editura Humanitas.
- BARBU, N. I., 1969/1994, *Gramatica limbii latine*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- BĂLAN, Ioan, 1914, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și lingvistic*, Blaj: Tipografia Seminarului Greco-Catolic.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 1999, „Adjectivul”, în: *Contraria Latina – Contraria Romanica. Sistemul antonimelor în limba latină și reflexele sale în limbile romanice*, București: Editura ALL.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2000, *Introducere în studiul latinei creștine*, București: Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2001, *Miezul cuvintelor. Studii de lingvistică generală și lingvistică latină*, Târgoviște: Editura Bibliotheca.
- BÂRLEA, Petre Gheorghe, 2005, *Rolul traducerilor din latină în formarea limbii române literare*, București: Editura Academiei Române.
- BÂRLEA, Roxana-Magdalena, 2012, *Tehnici de cercetare în științele comunicării*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2005², *Dicționar de științe ale limbii* (DȘL), București: Editura Nemira.
- BRĂESCU, Raluca, DRAGOMIRESCU, Adina, 2014, „Sintaxa adjectivelor relaționale în limba română veche”, în: *Limba română*, LXIII (1), pp. 27-47.
- BRĂESCU, Raluca 2015^a, „Intensitate și comparație în limba română veche”, în: *Limba română*, LXIV (1), București: Editura Academiei Române, pp. 111-121.
- BRĂESCU, Raluca, 2015^b, *Gradarea în limba română. Perspectivă istorică și tipologică*, București: Editura Muzeul Literaturii Române.
- BRÂNCUȘ, Grigore, SARAMANDU, Manuela, 2001, *Morfologia limbii române*, București: Editura Credis.
- BUJOR, I. I., CHIRIAC, Fr., 2007², *Gramatica limbii latine*, București: Editura Științifică.
- CHIRCU, Adrian, 2012, „L’adverbe roumain dans la perspective romane”, în: *Revue roumaine de linguistique*, LVII (1), București: Editura Academiei Române, pp. 83-92.
- CHIRCU, Adrian, 2020, „De nominum populorum diversitate. Tâlcuirea limbilor „popoarelor” Antichității în vechi dicționare românești (*Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione*)”, în: *Dacoromania*. Serie nouă, XXV (1), pp. 36-47.
- CHIRCU, Adrian, « Les adjectifs-adverbes hérités du latin en ancien roumain. Le XVIe siècle (Corpus CAR.XVI) », *Corpus* [En ligne], 23 | 2022, mis en ligne le 02 mars 2022, consultat în 5 august 2022. URL: <http://journals.openedition.org/corpus/6971>; DOI: <https://doi.org/10.4000/corpus.6971>.

CHIRILĂ, Adina, 2013, *Limba scrierilor lui Antim Ivireanul*. Partea I. *Fonetica. Morfologia*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

CHIVU, Gheorghe, 1995, „O variantă ignorată a românei literare moderne: limbajul bisericesc”, in: *Limba română*, an. 44, nr. 9-12, pp. 445-453.

CHIVU, Gheorghe, 2001, *Avea româna literară veche variante stilistice?*, București: Editura Academiei Române.

CHIVU, Gheorghe, 2012, „Scrișul religios, componentă definitorie a culturii vechi românești”, in: *Dacoromania. Serie nouă*, XVII (1), pp. 54-67.

COȘERIU, Eugenio, 2004, *Teoria limbajului și lingvistica generală*. Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București: Editura Enciclopedică.

COȘERIU, Eugenio, 1999, *Introducere în lingvistică*. Traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga. Cuvânt înainte de Mircea Borcilă. Ediția a II-a, Cluj-Napoca: Editura Echinox.

COTEANU, Ion (coord.), 1969, *Istoria limbii române*. Vol. II, București: Editura Academiei Române.

COTEANU, Ion, 1981, *Structura și evoluția limbii române (De la origini până la 1860)*, București: Editura Academiei Române.

COTEANU, Ion, 1982/1995, *Gramatica de bază a limbii române*, București: Editura Garamond.

DENSUSIANU, Ovid, 1961, *Istoria limbii române*. Vol. I-II, București: Editura Științifică.

*** *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Coord. acad. Ion Coteanu, dr. Luiza Seche, dr. Mircea Seche, București: Univers Enciclopedic, 2016.

*** *Dicționarul limbii române*. Vol. I-XIX. Ediție anastatică. Coord. G. Mihăilă și M. Sala, București: Editura Academiei Române, 2011.

DIACONESCU, Ion, 1989, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

DIMITRESCU, Florica (coord.), 1978, *Istoria limbii române*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

DOBRIDOR, Gh. Constantin, 1974, *Morfologia limbii române*, București: Editura Științifică.

ERNOUT, Alfred, MEILLET, Antoine, 2001, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots* (DELL), Paris: Éditions Klincksieck (Ediția I: 1932).

FONILLOUX, Danielle, 1998, *Dicționar cultural al Bibliei*, traducător Vancu Ana, București: Editura Nemira.

FRÂNCU, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iași: Casa Editorială Demiurg.

GĂITĂNARU, Mihaela, 2002, *Adjectivul în limba română. Structură și evoluție*, Pitești: Editura Universității din Pitești.

GĂITĂNARU, Ștefan, 2015, „Evoluția gradăției adjectivale și adverbiale în limba română”, in: *Diacronia* 1, 13 ianuarie, art. A5, pp. 1-15, consultat în 6 iunie 2023, URL: <https://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/1/A5/ro/pdf>.

GĂITĂNARU, Ștefan, 2018, *Gramatica critică a limbii române*, Pitești: Editura Universității din Pitești.

GHEȚIE, Ion, 1968, „Contribuții la istoria trecerii lui *ea* la *e* (*leage* > *lege*). Prezența lui *ea* în Muntenia la începutul secolului al XVIII-lea”, in: *Limba română*, XVII (6), pp. 501-508.

GHEȚIE, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București: Editura Academiei Române.

GRAUR, Al.; Avram, M.; Vasiliu, L. (coord.), 1966², *Gramatica limbii române*. Vol. I. *Morfologia*. Vol. II. *Sintaxa* (GA, I, II), București: Editura Academiei Române.

GRAUR, Al. (coord.), 1965, *Introducere în lingvistică*, București: Editura Științifică.

GRUIȚĂ, G., 1981, *Acordul în limba română*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), 2005/2008, *Gramatica limbii române*. Vol. I. *Cuvântul*. Vol. II. *Enunțul* (GALR, I, II), București: Editura Academiei Române.

GUȚU, Gheorghe, 1983, *Dicționar latin-român*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

HRISTEA, Theodor (coord.), 1984, *Sinteze de limba română*. Ediția a III-a revăzută și din nou îmbogățită, București: Editura Albatros.

IACOB, Niculina (coord.), 2005, *Biblia Vulgata. Blaj 1760-1761*. Vol. V. *Limba și stilul Vulgatei de la Blaj 1760-1761*, București: Editura Academiei Române.

IONESCU, Emil, 1997, *Manualul de lingvistică generală*, București: Editura ALL.

IODAN, Iorgu; ROBU, Vladimir, 1978, *Limba română contemporană*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

IODAN, Iorgu, GUȚU ROMALO, Valeria, NICULESCU, Alexandru, 1967, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București: Editura Științifică.

IRIMIA, Dumitru, 1997, *Gramatica limbii române*, Iași: Editura Polirom.

IVĂNESCU, Gheorghe, 1980, *Istoria limbii române*, Iași: Editura Junimea.

MARINESCU, Valeriu, 2002, *Istoria limbii române literare. Sinteze*, București: Editura Fundației „România de Măine”.

MIRCEA, Ioan, 1995, *Dicționar al Noului Testament*, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

MUNTEANU, Eugen, „Rolul Bisericii și al textelor cu conținut bisericesc în procesul de formare a vechii române literare. Un punct de vedere filologic”, in: Nicolae-Cristian Cădă (edit.), 2013, *Șerban Cantacuzino, Antim Ivireanul și Neofit Cretanul, promotori ai limbii române în cult*, București: Editura Cuvântul Vieții, pp. 7-79.

MUNTEANU, Ștefan, ȚĂRA, V. D., 1978, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

ONU, Liviu, 2000, *Terminologia creștină și istoria limbii române*, București: Editura Academiei Române.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), 2010/2016, *Gramatica de bază a limbii române* (GBLR), București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), 2019, *Gramatica limbii române pentru gimnaziu*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, BOIOC APINTEI, Adnana, CROITOR, Blanca, 2019, *Variație diacronică și diatopică: note gramaticale*, București: Editura Universității din București.

PHILIPPIDE, Al., *Istoria limbii române*, vol. I, *Principii de istoria limbii*, Iași: Tipografia Națională, 1894.

PUȘCARIU, Sextil, 1976², *Limba română. I. Privire generală*, București: Editura Minerva (1940); *Limba română. II. Rostirea*, (ediția I: 1959).

ROSETTI, Al. (coord.), *Istoria limbii române* (ILR), vol. I – 1965, vol. II – 1969, București: Editura Academiei Române.

ROSETTI, Alexandru (coord.), 1978, *Istoria limbii române*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

SALA, Marius; IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana (coord.), 2018, *Istoria limbii române*. Vol. I, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

SOARE, Liliana *et alii* (coord.), 2016, *Studii de filologie. In honorem Ștefan Găitănaru*, Pitești: Editura Universității din Pitești.

SPORIȘ, Valerica, 2010, „Adjectivul în GALR. Studiu de caz”, in: *DR*, serie nouă, XV, nr. 1, pp. 24-34.

SPORIȘ, Valerica, 2014, *Adjectivul în limba română. Studiu gramatical și semantic*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință.

TELEOACĂ, Dana-Luminița, 2005, *Terminologia religioasă creștină în limba română*, București: Editura Academiei Române.

VANȚ-ȘTEF, Felicia, 1996, *Manual de greacă veche*, București: Editura Humanitas.

VASILIU, Em.; IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, 1986, *Limba română în secolele al XII-lea – al XVI-lea. Fonetică – Fonologie – Gramatică*, București: Tipografia Universității din București.

WALD, Lucia, 2017², *Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului*. Text îngrijit, studiu introductiv și note de Petre Gheorghe Bârlea, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.